

**BERLİN DEVLET
KÜTÜPHANESİ'NDE XVI.
YÜZYILDA DERLENMİŞ
KIYMETLİ BİR MECMUA:
"MECMŪ'A-İ NEZĀYİR"**

AT THE BERLIN STATE LIBRARY A
PRECIOUS POEM COLLECTION
COMPILED IN THE 16TH CENTURY:
"MECMŪ'A-İ NEZĀYİR"

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL

İstanbul Kültür Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: mfkoksal@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1056-9957

Öz

Nazire yazıcılığı Türk edebiyatının en eski, en köklü geleneklerinden biridir. Bilinen ilk örneği henüz 1437 yılında verilen nazire mecmuası derleme geleneğimiz de oldukça eskidir. Nazire mecmuaları, klasik Türk edebiyatıyla uğraşanlar için son derece önemli başvuru kaynaklarıdır. Bu mecmualar şiir mecmuaları arasında özel bir yere ve değere sahiptir. Nazire mecmuaları, tıpkı divanlar, mesneviler ve şuara tezkireleri gibi en güzel ve en hacimli örneklerini XVI. yüzyılda vermiştir.

Bu yüzyılda derlenen nazire mecmualarının diğerleri kadar tanınmayan değerli bir örneği de Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3652 numarada kayıtlı mecmuadır. Bugüne kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmeyen eserin yazımı 1002 yılı Ramazan ayında (21.05.-19.06.1594) tamamlanmıştır. Serlevhasında adı Mecmū'a-i Nezāyir olarak kayıtlı olan eserde 223 şairin 2112 şiiri mevcuttur. Ancak aynı nüsha içinde nazire mecmuasından sonra tamamı aynı derleyicinin elinden çıkan başka şiirler de vardır. Bunlarla birlikte mecmuada 228 şaire ait toplam 2406 şiir bulunmaktadır. Eser içinde derleyicisinin kim olabileceğine dair bazı işaretler varsa da bu konu açıklığa kavuşturulamadığı için eseri şimdilik derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları arasında değerlendirmek isabetli olur.

Bu mecmua, alışılmış nazire mecmualarının aksine, edebiyat tarihimizde fazla öne çıkmamış, tanınmayan, hatta kimileri tamamen meçhul şairlerin şiirlerine daha çok yer vermesiyle dikkat çekmektedir ve bizce onu önemli ve değerli kılan bu özelliğidir. Mecmuada en çok şiiri bulunan kişinin 136 gazel ile Bezmî mahlaslı bir şair olması eserin bu özelliğinin tipik bir göstergesidir.

Bu makalede nazire mecmualarına dair genel bilgiler verildikten sonra Mecmū'a-i Nezāyir adlı eser bütün yönleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nazire mecmuası, Mecmū'a-i Nezāyir, Bezmî, Bâkî, Fahrî, Hulki

Abstract

Imitato (nazire) writing consists of the oldest and most established traditions of Turkish literature. Our tradition of compiling the first known imitato collection (macmū'a), written in 1437, is also very old. Imitato collections are one of the most important reference sources for those interested in classical Turkish literature. These collections have a special place and value among poetry collections. The most beautiful and greatest examples of imitato collections were written in the 16th century, diwans, mathmawis, and poets tazkiras.

Another valuable example of imitatio collections compiled this century is at the Berlin State Library (Staatsbibliothek zu Berlin). Ms. or. oct. 3652. The writing of the work, which has not attracted the attention of researchers to date, was completed in Ramadan in 1002 (May / June 1594). There are 2112 poems of 223 poets in the work whose title is registered as Mecnū‘a-i Nezāyir. However, in the same manuscript, there are other poems written by the same compiler after this imitatio collection. Along with these poems, the magazine has a total of 2406 poems belonging to 228 poets in total. Although there are some indications about who the compiler could be in the manuscript, it would be appropriate to consider it as an unknown imitatio collections, by whom it was compiled.

This collection, unlike ordinary imitatio collections, draws attention to the fact that it did not stand out in our literary history, because it contains more of the poems of some unknown or even completely unknown poets and in our opinion, it is this feature that makes this magazine important and valuable. The fact that the person with the most poetry in the collection is an unknown poet named Bezmī pseudonym who wrote 136 poems is a typical indicator of this feature of the work.

In this article, after giving general information about imitatio collections, Mecnū‘a-i Nezāyir has been tried to be introduced in all aspects.

Keywords: Imitatio collection, Mecnū‘a-i Nezāyir, Bezmī, Bākī, Faḥrī, Ḥulķī

GİRİŞ

Şiir mecmuaları edebiyat tarihimizin en değerli kaynakları arasındadır. Şiir mecmualarının bir alt türü olan nazire mecmuaları ise nazirecilik geleneğinin belge-metinleri olması hasebiyle ayrı bir önem ve değere sahiptir. Geleneğin adeta seyir yeri yahut vitrini olan bu eserler, şiir mecmualarının genel önem ve değerlerine ek olarak şairler arasındaki etkileşimleri, teselsül bağlarını, kimi şiir mahfillerini, dostluk-yakınlık ilişkilerini vb. irtibatları tespit bakımından edebiyat araştırmacısı için bir laboratuvar gibidir. Bununla birlikte özellikle “zemin şiir-nazire”¹ meselesinde kimi tutarsızlıkları da bulunan² bu kıymetli eserleri edebiyat tarihi ve biyografi kaynağı olarak kullanırken daima ihtiyatlı olmak gerekir.

Nazirecilik edebiyat tarihimizin en eski ve en köklü geleneğidir. Nazire mecmuası derleme geleneği de hemen hemen onunla yaşittir. “Türk edebiyatında

---

¹ “Zemin şiir” belli bir kafiye ve/veya redifle yazılan ilk şiiri ifade eden terimdir. “Model şiir” ise o kafiye ve/veya redifte yazılan ilk şiir olmasa bile bir şairin tanzir ettiği şiire denir. Sözelimi ilk defa Necâti’nin söylediği bir redifteki şiire Ahmed Paşa nazire yazmış, Hayâlî de Ahmed Paşa’nın şiirini tanzir etmiş olsun. Bu durumda Necâti’nin şiiri zemin şiir, Ahmed Paşa’nın şiiri Hayâlî’nin naziresi için model şiir olmaktadır.

² Nazire mecmuası derleyicilerinin zemin şiir ve nazireleri hangi usullerle tespit ettikleri bilinmediği gibi bunda ne dereceye kadar başarılı oldukları tartışmalı bir konudur. Kimi nazire mecmualarında kronolojik akışa uygun olmadığı için gerçek olması mümkün olmayan zemin şiir-nazire ilişkilerinin mevcudiyeti diğer şiirlere de dikkat ve ihtiyatla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. Bütün nazire mecmualarını bu bakımdan ayrıntılı bir tarzda ele alan bir makalenin hazırlığı içinde olduğumuz için burada ayrıntıya girmeden nazire mecmualarındaki tespitlere kesin doğru bilgidir gözüyle bakmamak gerektiğini vurgulamakla yetinelim.

bilinen ilk nazire mecmuası Ömer b. Mezîd'in 840 (1437) yılında derlediği *Mecmû'atü'n-nezâ'ir*'dir. XVI. yüzyılda oldukça yaygınlaştığı anlaşılan bu mecmuaların derleyeni bilinen ikinci örneği Eğridirli Hacı Kemal'in 918'de (1512) hazırladığı, içinde 266 şairin 3140 şiiri bulunan *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'dir. Aynı yüzyıla ait Edirneli Nazmî'nin *Mecma'ü'n-nezâ'ir*'i, 357 şairin 5527 şiirini bir araya getirmektedir. Derleyicisinin adıyla anılan *Pervâne Bey Mecmuası* 968'de (1560-61) hazırlanmış hacimli bir eserdir. (Köksal, 2006: 457)" 550 şairin 8172 şiirini barındıran (Gıynaş, 2017: 7) *Pervâne Bey Mecmuası*, şu anki bilgilerimize göre en hacimli nazire mecmuası, belki de en hacimli şiir mecmuasıdır.

Bunlardan başka derleyeni belli iki nazire mecmuası daha bilinmemekte idi ki ikisi de sadece matlalardan oluşmaktadır. Biri henüz nüshası ele geçmeyen, varlığını *Gülşen-i Şu'arâ*'dan (Solmaz, 2005: 278) öğrendiğimiz İstanbullu Sabrî'nin *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'i, diğeri Budinli Hisâlî'nin iki ciltlik *Metâli'ü'n-nezâ'ir*'idir³. Son yıllarda Âsım mahlaslı bir şairin XVIII. yüzyılda tertip ettiği bir nazire mecmuası daha bulunmuş ve yayımlanmış (Erdoğan Taş ve Yekbaş, 2018), bununla birlikte edebiyatımızda derleyeni bilinen nazire mecmuası yediye çıkmıştır. "Mehmed İzzî'nin sadece Kanuni Sultan Süleyman'ın şiirlerine yazılan nazireleri bir araya getirmeyi amaçladığı anlaşılan" (Bayak, 2016: 207) mecmuası ile İbnülemin Mahmud Kemal'in, Mehmed Tâhir Selâm Bey'in bir gazeline yazılan nazireleri bir araya getirdiği *Gülzâr-ı Nezâ'ir* adlı derlemesini (Gür, 2018) belki "tematik nazire mecmuaları" ayırmasıyla bu zincire eklemek mümkündür.

Gerek Türkiye gerekse yurt dışı kütüphanelerinde derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları da mevcuttur ve iletişim imkânlarının artmasıyla diğer yazma eserlerle birlikte bunlar da peyderpey gün yüzüne çıkmaktadır. Derleyeni bilinmeyen nazire mecmualarının bir kısmı muhtelif yayınlarla tanıtılmış (Ayan, 1993; Mermer, 2012; Gültekin, 2010b) veya lisans üstü tez çalışmaları (Gültekin, 2010b; Yıldırım Demir, 2011; Özer, 2012; Gümüş, 2012; Samancı, 2013; Sezgin, 2015; Kara, 2019; Coşkun, 2019; Çanakçı, 2019) olarak hazırlanmıştır.

Bu makalenin konusu da edebiyat tarihimize kaynaklık etmek ve ışık tutmak adına çok önemli gördüğümüz nazire mecmualarından birinin tanıtımı üzerinedir. Bilinen tek nüshası Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bulunan "Mecmû'a-i Nezâ'ir" adlı eser, bugünkü bilgilerimize göre XVI. yüzyıl nazire mecmualarının son halkasını oluşturmaktadır.

³ Bahsedilen bu nazire mecmualarının tamamı ya tez çalışması ya da kitap hâlinde neşredilmiştir. Ömer b. Mezîd'in mecmuası TDK tarafından iki kez basılmış (Canpolat, 1982, 1995), Eğridirli Hacı Kemal (Ertek Morkoç, 2003) ve Budinli Hisâlî'nin mecmuaları doktora tezi (Kaya, 2003; Kalyon, 2011) olarak çalışılmış, Edirneli Nazmî'nin eseri doktora tezi (Köksal, 2001) ve e-kitap (Köksal, 2017), *Pervâne Bey Mecmuası* tez (Gıynaş, 2013), kitap (Gıynaş, 2014) ve e-kitap (Gıynaş, 2017) olarak yayımlanmıştır.

I. MECMÛ‘A-İ NEZÂYİR

II.1. Mecmû‘a-i Nezâyir’in Tanıtımı:

Nüsha tavsifi: Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) Ms. or. oct. 3652 numarada kayıtlı eserin nüsha tavsifi kütüphanenin Türkçe Yazmalar Kataloğu’nda (Götz, 1968: 198) şu şekilde yapılmıştır:

Üzerinde kabartmalı madalyon (şemse), dekoratif köşebentler bulunan kahverengi deri cilt; farklı renklerde, lifli, yer yer su ve nem lekeleri ile kurt yenikleri bulunan, ilk sayfaları hasarlı olup tamir görmüş kâğıt; 327 yaprak; 20.5x11.5 cm, 16.7 cm. ölçülerinde; iki sütun, 24 satır; ta’lik hat; unvan kısmının etrafı altın yıldız ve mavi tonlarında çiçek desenleriyle süslü serlevha; kenarı siyah, içi altın yıldız cetveller; bazı derkenarlarda eklemeler mevcuttur.

Baş (2b):

Maḥabbet mülkinüñ bir bende-i fermānıyuz cānā
Gedā-yı kūy-ı ‘ışkuz ‘ālemün sultānıyuz cānā

Son (287b):

Tamām oldı bi-ḥamdillāh Nezāyir
‘Acāyib tuḥfedür ḥakḳā nezāyir

Katalogda, mecmuada şiiri bulunan şairlerin listesi alfabetik sırayla verilir⁴ ve nüshanın “nazire mecmuası” kısmından sonraki kısmının içeriği tanıtılır.⁵

Götz’ün tavsifine eklenmesi gereken bazı bilgiler ve kayıtlar vardır. En önemlisi ferağ kaydındaki (323b) eserin yazılış tarihidir. (Bkz. Fotoğraf 1):

“Temmet bi-avnilāhi te‘ālā der-māh-ı Ramaẓānū’l-mübārek işnā ve elf sene 1002”

Buna göre eser Mayıs/Haziran 1594 tarihinde tamamlanmıştır.

Eserde, derleyiciye dair işaretler de vardır. 254b sayfasının derkenarına yazılan Fahrî mahlaslı gazelin (Bkz. Fotoğraf 2) başındaki “Li-nāẓımıhi’l-ḥakīr” başlığının mevcudiyeti çok önemlidir. Hakanî’nin *-emcesine* kafiye/redifli şiirine nazire olan gazelin son beyti şudur:

⁴ Bu listenin “16 ve 17. yüzyıldan 130 şair” [Anthologie aus etwa 130 Dichtern des 16. und 17. Jh. welche sogenannte Gegengedichte (nazire) geschrieben haben.] (Götz, 1968: 198) şeklinde takdim edilmesi hem yüzyıl hem şair sayısı bakımından doğru değildir. Eserin XVI. yüzyılın sonunda yazıldığı ferağ kaydıyla sabit olması hasebiyle XVII. yüzyıl şairlerini içermesi söz konusu değildir. Ayrıca mecmuadaki şair sayısı da 130’un üç katına yakındır.

⁵ Katalogda ileride tavsifini yapacağımız son bölüme hiç temas edilmemiştir.

‘Āfiyet ister ise derd ü belādan **Fahrî**
Şaşlasun zaḥm-ı ğamı sīnede merhemcesine”

Bu şiirin başlığındaki “Li-nāzımıhi’l-ḥaḳîr” ibaresinin bize mecmuanın derleyicisini verdiğini düşünebiliriz. Fahrî mahlaslı şairlerden *Gülşen-i Şu‘arâ*’da anılan “oyma ustası” Fahrî dışındakiler bu mecmuanın derlendiği dönemde hayatta değildir. ‘Ahdî’nin verdiği bilgiye göre “bu asruşu‘arâ-yı nāmdârından” olan Bursalı Fahrî’nin nükte dolu bütün şiirleri kendi hasb-i hâlidir (Solmaz, 2005: 469). ‘Ahdî’nin eserinde anlattığı Fahrî ile bu şiirin sahibi Fahrî’nin aynı kişi olup olmadığını tefrik edecek bir bilgiye şimdilik sahip değiliz.

Ancak Misâlî’nin *-ā geldi* kafiye/redifli gazeline son nazire olarak derkenara yazılan “Li-muḥarririḥî” başlıklı bir gazel daha vardır (268a). Silik ve okunaksız bir yazıyla yazılan bu gazelin makta beyti -okuyabildiğimiz kadarıyla- şöyledir (Bkz. Fotoğraf 3):

Ḥaṭı geldi ümîd-i vaşlın it (?) ey **Hulkî**-i (?) şeydâ
Meşamm-ı cānuma zîrâ benüm büy-ı vefâ geldi

Bu başlığa nazaran da derleyici -tam okunmamakla birlikte- Hulkî mahlaslı bir şair görünüyor. Tuhfe-i Nâ’ilî’de Hulkî mahlaslı hiçbir şair yoktur. Kaynaklarda bulunmamakla birlikte XVI. yüzyılda derlenen bir şiir mecmuasında şiiri yer alan Hulkî mahlaslı bir şairin varlığını (Kaplan, 2013) biliyoruz. Biz de bir şiir mecmuasında (bk. Mecmū‘a-i Eş‘âr yz.: 39a) aynı mahlasta bir şaire tesadüf ettik. Kaynaklarda geçmeyen bir mahlas olması hasebiyle *Mecmū‘a-i Nezâyir*’deki Hulkî ile -eğer Hulkî’yi yanlış okumamışsak- bunların aynı şair olması mümkün ve kuvvetle muhtemelse de bu bilgi şairi tanımamıza bir katkı sağlamamaktadır.

Mecmuanın 327a sayfasında “Li-muḥarririḥî’l-ḥaḳîr”, son sayfasında (327b) “Li-muḥarririḥî” başlıklı birer gazel daha varsa da her ikisinde de mahlas yoktur. Bunların ilki;

Esîr-i dām-ı ‘aşkuz kayd-ı ‘âlemden müberrâyuz
Tekellüf ber-ṭaraf Mecnûn-şîfat ‘âlemde rüsvâyuz

matlalı beş beyitlik bir nazm; diğeri I. Mustafa’nın cülusu için düşünülen yine “nazm” tarzında yazılmış altı beyit tutarında bir tarih manzumesidir. Mecmuanın istinsah tarihi belli olduğuna göre 1026 (I. Mustafa’nın tahta çıkış -23 Zilka’de 1026/22 Kasım 1617-) tarihini veren bu manzumenin derleyici tarafından sonradan buraya eklendiği söylenebilir. Bu iki şiirde de mahlas bulunmaması derleyicinin kimliğinin önündeki perdeyi aralamamıza fırsat vermemektedir.

Görüldüğü üzere -mezkûr başlıklardan hareketle- mecmua derleyicisi olarak iki farklı şiirde iki ayrı mahlas karşımıza çıkıyor.⁶ Yazı karakterlerine bakıldığında Fahrî mahlaslı olanın ana metindeki yazıya çok benzediğini, sadece yazı stili olarak değil yazı karakteri bakımından da mecmua genelindeki hattan çok farklı Hulkî'nin şiirinin ise sonradan başka bir kalemden çıkmış olabileceğini söyleyebiliriz. Her ikisi dışında başka biri tarafından derlenmiş olma ihtimali de düşünülebilir. Gerçek derleyicinin hangisi olduğunu ve diğerinin hangi saikle mecmuaya girdiğini tespit edemediğimiz ve üçüncü ihtimali de büsbütün yok sayamayacağımız için -şimdilik- bu mecmuayı da derleyeni bilinmeyen nazire mecmualarından biri olarak kaydetmek gerekecektir.

1b sayfasında "Mustafâ Şefî" adına bir mührün yanı sıra "Yûsuf Bahâ'e'd-dîn" ve "Dîvân-ı Hümâyûn kâtiplerinden Edhem Lâmi" adına tesahüp kayıtları mevcuttur. Mecmuanın ilk sayfasındaki (2a) serlevhada yer alan "unvan" kısmında eserin adı *Mecmû'a-i Nezâiyir* olarak yazılıdır (Bkz. Fotoğraf 4). Nüshaya dair bilgilere bunlardan başka 159b sayfasının derkenarında kırmızı mürekkeple "Şabrî Efendi Hâfız Meşmed Muhibbî Efendi" yazılı olduğu notu da eklenebilir.

Cilt bütünlüğü içinde ve yazı karakterine nazaran tamamının aynı kişinin kaleminden çıktığı anlaşılan 328 yapraklık bu mecmuanın "nazire mecmuası" bölümü (Mecmû'a-i Nezâiyir) "2b-287b sayfaları arasını kaplamakta, başka bir ifadeyle nüshanın en büyük parçasını oluşturmaktadır.

288a-321b sayfaları arasında, *Mecmû'a-i Nezâiyir*'de de çok sayıda şiirleri bulunan yedi şairin şiirlerinin sırayla yer aldığı -dördüne konulan başlıklardan hareketle- "divan(çe)ler bölümü" diyebileceğimiz kısım yer alır. Bu bölüm Nev'î'nin şiirleriyle başlar. Nev'î için diğer şairlerde bulunmayan şu övgü dolu başlık dikkat çekicidir: *Eblağ'u's-şu'arâ esca'u'l-fuşaḥâ Nev'î Efendi ḥâzretlerinin müretteb dîvânlarıdır. Dîvân-ı Nev'î. Nev'î'nin 42 gazelinin bulunduğu bu bölümdeki diğer şairler ve şiir sayıları - eserdeki sırayla- şöyledir: 'Ulvî (46), Misâlî (36), Mânî (109), Hâtemî (24), Sâ'î (8), Tîgî (6).*

Nüshanın "divan(çe)ler bölümü"nden sonra herhangi bir sıra veya prensip gözetilmeksizin rastgele yazılmış manzumelerden oluşan son kısmına "karışık şiirler bölümü" demek mümkündür. 321b-328a sayfaları arasında yer alan bu son bölümün şair-şiir dökümü şöyledir:

321b-324b sayfaları arasında Tîgî'nin, gazeller arasına yerleştirilmiş beş bendlik bir müseddesi ve bölümün sonundaki mahlassız dört beyitlik bir mesnevi parçası

⁶ Şiir mecmualarında derleyicilerin kendi şiirlerini çoğunlukla li-mürettibihî, li-muharririhî, li-nâmukihî, li-nâzımihî, li-râkımihî gibi başlıklar altında yazdıklarını tecrübe yoluyla biliyoruz. Mecmua derleyicisi olmayan birinin şiirinin derleyici tarafından bu başlıklardan biriyle mecmuaya alınması makul görünmemektedir. Ancak derleyici dışında biri(leri)nin sonradan kendi şiir(ler)ini -diğerlerinden tefrik için- bu başlıklar altında yazmış olmasını da ihtimaller içinde düşünebiliriz.

dışında sırayla Bezmî (1), Sâ'î (1), Meylî (1), 'Ankâ (1), Bâkî (1), 'Âlî (1), Misâlî (1), Rûhî (2) ve Kabûlî (2)'den gazeller yer almaktadır. Yukarıda sözü edilen temmet (ferâğ) kaydının bu bölümün sonunda (324b) bulunmasından derleyicinin en sondan buraya kadar olan bölümü, içinde *Mecmû'a-i Nezâyir*'in de bulunduğu bir eser bütünlüğü içinde gördüğü kanaatine varılabilir. Nitekim nüsha şeklen de bunu teyit etmekte, altın yıldızlı cetvellerle çevrili bölüm temmet kaydının bulunduğu bu sayfayla sona ermektedir. Ancak mecmuanın sonundaki boş sayfalara sonradan yine mürettip tarafından yazıldığı anlaşılan şu manzumeler de eklenmiştir ki bunları da "karışık şiirler bölümü" içinde değerlendirdik: "Li-muḥarririḥi'l-ḥaḳîr" başlıklı mahlassız bir nazm, Makâlî'den bir gazel (324a), Rûhî-i Bağdâdî'nin (326b-327b) ve Makâlî'nin (325b-326a) birer kasidesi, Makâlî'nin iki gazeli ve mahlassız bir müfred, Zihnî-i Bağdâdî'nin bir terkîb-i bendi (326b-327b) ile "Li-muḥarririḥi" başlıklı, I. Mustafa'nın cülûsu için yazılan, mahlassız, 6 beyitlik nazm tarzında tarih manzumesi.

Nüsha üzerinde sonradan konulan Arap rakamlı sayfa numaraları⁷ düzenli gitmekle birlikte çobanların (ayak, müşir...) tutmamasından 23b-24a sayfaları arasında ve 56b-57a sayfaları arasında en az birer yapraklık belki çok daha fazla eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Eksikliklerin "re" harfinin bulunduğu bölümde olması bu harfle yazılmış şiirlerin aslında (en az 16 gazel) daha fazla olduğunu gösterir. Ancak daha büyük eksiklik 136b'den sonradır. Her ne kadar nüsha üzerindeki numaralarda eksiklik görünmüyorsa da 137a-139b sayfalarını içeren iki yaprağın başka bir şiir mecmuasından her nasılsa buraya eklemeli olduğu anlaşılmaktadır. 136b sayfasında "fe" harfi kafiyeli son şiir olarak görünen Hasan'ın gazelinin altındaki çoban ile 137a'nın ilk kelimesi uyumsuz olduğu gibi bu iki yapraktaki kâğıt mecmuanın diğer sayfalarında hiç kullanılmayan kanarya sarısı rengindedir ve yazı karakteri de -yine ta'lik olmakla birlikte- farklıdır. *Mecmû'a-i Nezâyir*'deki ince iki çizgi arasında altın yıldızlı, işçilikli cetvellerin yerine özensizce çiziktirilmiş cetveller de bu tespitin fiziksel kanıtlarıdır (Mukayese için bkz. Fotoğraf 5). 23 gazel bulunan bu iki yapraktaki şair kadrosu da eserde yadırgı duran bu bölümü ihbar eder vaziyettedir. Bu 23 gazelden 8'i mecmuanın diğer sayfalarında hiç şiiri bulunmayan Fasîh'e aittir. Keza Hayretî ve İshâk'ın da mecmuada başka şiiri yoktur. Kâf harfindeki şiirlerin tamamını kapsayan bu iki yaprakla ilgili asıl mesele bu şiirlerin aralarında sadece kafiye harfi ortaklığı olup nazire ilişkisi bulunmamasıdır. Buradan, *Mecmû'a-i Nezâyir*'in kâf (ق) harfine tahsis edilen bölümünün bir şekilde kaybolduğu, sonradan her nasılsa bu yaprakların yakıştırılarak mecmua bünyesine dâhil edildiği sonucuna varmak mümkündür.

⁷ "Arap rakamları" teriminin Arap alfabesinde kullanılan rakamları değil bugün kullandığımız sayı sistemindeki 0-9 arasındaki rakam yazılışlarını ifade ettiğini hatırlatalım. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_rakamlar%C4%B1

Başlıkların sonradan -çok bilgili olmayan- başka biri tarafından yazıldığı hem bazı yanlış mahlas tespitlerinden⁸ hem imladan anlaşılıyor. Hâlisî'nin (خالصی) mahlası gazelde doğru yazılırken başlıkta Hâlîsî (خالیصی), keza Lisânî'lerin (لسانی) Lîsânî (لیسانی) yazılması gibi birçok örnek vermek mümkündür.

II.2. Mecmû'a-i Nezâ'ir'in Muhtevası

Eserin başındaki "unvan" içinde "Mecmû'a-i Nezâ'ir" başlığı altında Selîmî'nin (II. Selîm) bir gazeliyle başlayan mecmuada şiirler, derleyeni belli diğer nazire mecmuaları⁹ gibi elifba esasına göre sıralanmıştır. Nüshanın 2b-287b arasını işgal eden bu hacimli bölümde yer alan ve tamamı gazel olan bu şiirlerin sahiplerini ve şiir sayılarını verelim:¹⁰

'Abdî (1), 'Adnî (1), Âgehî (1), 'Ahdî (65), Ahmed (8), 'Aklî (9), 'Âlî (31+1+1=33), Ânî (2), 'Ankâ (2+1=3), 'Ârifî (2), Âsârî (5), 'Aşık (5), 'Aşkî (3), 'Ayânî (2+1=3), Âzerî (4), 'Azîzî (16), 'Azmî (5), *Bâdî* (1), Bâkî (120+1+2=123), Behîştî (1), Belîgî (5), Beyânî (1), Beyâzî (40), Bezmî (136+1=137), Câhî (5), Câmî (2), Celâl (2), Cevherî (1), Cezbî (4), Cinânî (10), Civânî (3), Cüz'î (4), Dâ'î (1), Dânişî (7), Dervîş (31), Dürri (3), Ehlî (1), Emânî (5), Emînî (7), Emîrî (3), Emrî (30), Enverî (2), Fahrî (1), *Fasîh* (8), Fasîhî (1), Fazlî (5), Fedâyî (8), *Fehîm* (1), Fehmî (21), Fennî (1), Fevrî (10), Feyzî (44), Firdevsî (2), Furûgî (8), Fuzûlî (7), Fütûhî (1), Gazâyî (1), Gedâyî (2), Gınâyî (3), Gubârî (4), Güvâhî (2), Hadengî (3), Hâdî (2), Hakanî (2), Hâletî (31), Hâlî (3), Hâlis (1), Hâlisî (6), Harîmî (8), Hasan (16), Hâşimî (21), Hâtemî (100+24=124), Hâtifî (2), Hayâlî (7), *Hayretî* (2), Hayrî (1), Hazîzî (1), Hıfzî (2), Hilâlî (1), Hilmî (8), Himmetî (2), Hudâyî (3), Hulki (1), Huzûyî (1), Hüdâyî (13+1=14), Hüsâmî (3), Hüseyinî (1), Hüsrev (15),

⁸ Başlıklarda yanlış yazılan mahlaslardan sadece şüphelendiklerimize bakarak tespit ettiklerimiz şunlardır (İlki başlıktakini, → işaretinden sonraki doğrusunu, yay ayrıç içindeki sayı/harf ise nüshadaki sayfa numarasını gösterir: Husûlî→ Huzûyî (10a), Misâlî→ Hazîzî (11b), Kâmî→ Kânî (13a), Hüsrev→ Hüsrevî (32a), Sarımlı→ Sâdık (34b), Rızâyî→ mahlassız gazel (64b), Nümâyî→ Hümâyî (76b), Tîgî→ Nev'î (107b), Allâhî→ İlâhî (134b vd.), Nev'î (ve lehâ eyzan ile) → Mânî (163a), Sâ'î→ Sa'yî (177b), Ânî→ mahlassız gazel (219b), Nihâlî→ Nihânî (223b), 'Îzârî→ Mecdî (225a), Sâfî→ Nihânî (262b), Bezmî→ Münîrî

⁹ Derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları içinde de elifba sırasını takip edenler varsa da çoğunlukla bu sıra gözetilmez. Hatta bazıları zemin şiir ve nazirelerin seçilememesi gibi tertipsizliklerle de maluldür.

¹⁰ Bu listede italik dizili mahlaslar, esere başka bir yerden eklendiğini düşündüğümüz mezkûr bölümde yer alıp mecmua içinde başka şiiri bulunmayan şairleri gösterir. Bazı şairlerin şiir sayıları içinde + işaretinden sonra italik olan rakamlar da nazire mecmuası bölümünde de şiiri bulunan şairlerin bahis konusu bölümde yer alan gazel sayısını gösterir. Mesela "*Hayretî* (2)" ibaresi, Hayretî'nin sadece o ekleme bölümde 2 şiiri bulunduğunu; 'Âlî (31+1=32) ise Gelibolulu 'Âlî'nin nazire mecmuasında 31, ekleme kısımda ise 1 şiiri olduğunu gösterir. İtalik yazılmayan + işaretinden sonra gelen sayılar ise o şairin "divan(çe)ler" ve/veya "karışık şiirler" bölümlerindeki şiir sayısını gösterir: "Hâtemî (100+24=124)" ibaresi Hâtemî'nin nazire mecmuasında 100, divan(çe)ler bölümü"nde 24 olmak üzere mecmuanın tamamında 124 şiiri olduğunu ifade eder. Sâ'î (72+8+1=81) ise Sâ'î'nin nazireler bölümünde 72, divan(çe)ler bölümünde 8, karışık şiirler arasında da 1 olmak üzere toplam 81 şiirinin mevcut olduğu anlamına gelir.

Hüsrevî (1), İlâhî (7), 'İlmî (11), *İshâk* (1), 'İzârî (31), 'İzzetî (12), Kabûlî (3+2=5), Kâdî (1), Kadîmî (2), Kadrî (7), Kalender (3), Kâmî (6), Kânî (20), Kara Fazlî (1), Kerîmî (5), Kevserî (3), Kirâmî (3), La'î (2), Lebîbî (4), Lem'î (1), Levhî (1), Lisânî (14), Mahmûd (1), Mâ'î (1), Makâlî (11+3=14), Makâmî (1), Mânî (41+109=150), Me'âbî (1), Me'âlî (1), Mecdî (31), Medhî (9), Menba'î (9), Merâmî (1), Merdümî (1), Meşki (?) (1), Meylî (27), Mîrî (1), Misâlî (38+36+1=75), Muhammed (1), Muhibbî (Sultân Süleymân) (8), Muhîfî (1), Mu'inî (1), Muhtârî (1), Muhterem (1), Murâd (Sultan Murâd) (27), Mustafâ (1), Müderris (1), Münîrî (1), Müslimî (2), Nâdirî (1), Nahîfî (8), Nâlişî (2), Nâmî (4), Nasîbî (9), Nazmî (1), Nâzûkî (1), Necâtî (1), Nev'î (53+1+42=93), Neylî (1), Nihâlî (3), Nihânî (14), Nişânî (9), Niyâzî (15), Nizâmî (1), Nutkî (8), Nümâyî (11), Nüvîdî (6), 'Ömrî (9), Pertevî (1), Peyâmî (5), Râgîbî (6), Rahmî (3), Re'yî (3), Ref'î (15), Rızâyî (15), Rif'atî (17), Riyâzî (1), Rûhî (52+3=55), Rûsûhî (16), Sâ'î (72+8+1=81), Sa'yî (1), Sâbîrî (10), Sabrî (11+2=13), Sabûhî (1), Sâdık (22), Sadrî (5), Safâyî (1), Sâfî (2), Sâni (20), Sehmî (1), Selâmî (3), Selîmî (II. Selim) (2), Selmân (5), Selmân-ı Rûmî (1), Semâ'î(2), Senâyî (5), Seyrî (14), Sezâyî (1), Sıdkî (4), Sîhrî (1), Sipâhî (15), Sîretî (1), Subhî (4), Sûfî (?) (1), Sun'î (2), Su'ûdî (1), Sûzî (1), Süheylî (8), Şâdî (1), Şânî (2), Şefî'î (2), Şehdî (1), Şem'î (1), Şemsî (16), Şerîf (3), Şeyhî (2), Şinâsî (5), Şuhûdî (3), Tab'î (51), Tâbî (15), Tal'atî (4), Tîgî (72+6+1=79), Türâbî (3), 'Ubeydî (30), 'Ulvî (42+46=88), Usûlî (1), Ümîdî (52), Ünsî (1), Vâhidî (3), Vâlî (2), Vâlihî (9), Veysî (1), Visâlî (2), Vusûlî (15), Yahyâ (4), Yeminî (6), Yümnî (2), Zamîrî (15), Zâtî (2+1=3), Zihnî (12+1=13), Zuhûrî (5).

Mecmû'a-î Nezâyir'de en çok gazeli bulunan şairler -10 şiiri bulunanlara kadar- aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tabloda sadece "nazire mecmuası"ndaki şiirler esas alınmış, sonradan eklenen sayfadakiler ve nüshadaki diğer şiirler dâhil edilmemiştir. Her bir şairin, yazmadaki bütün şiirlerinin sayısı yukarıdaki alfabetik şairler sıralamasında ayrıca içinde gösterilmiştir. Mukayese için oraya bakılabilir.

Şair	Şiir Sayısı	Şair	Şiir Sayısı	Şair	Şiir Sayısı
Bezmî	136	Emrî	30	Vusûlî	15
Bâkî	122	'Ubeydî	30	Zamîrî	15
Hâtemî	100	Meylî	27	Hüdâyî	13
Sâ'î	72	Murâd(î)	27	Nihânî	14
Tîgî	72	Sâdık	22	Sabrî	11
'Ahdî	65	Fehmî	21	Lisânî	14
Nev'î	53	Hâşimî	21	Seyrî	12

Ümîdî	52	Kânî	20	‘İzzetî	12
Tab‘î	51	Sânî	20	Zihnî	12
Rûhî	51	Rif‘atî	17	‘İlmî	11
Feyzî	44	‘Azîzî	16	Makâlî	11
‘Ulvî	42	Hasan	16	Nümâyî	11
Mânî	41	Rüsûhî	16	Cinânî	10
Beyâzî	40	Şemsî	16	Fevrî	10
Misâlî	37	Ref‘î	15	Sâbırî	10
‘Âlî	31	Rızâyî	15		
Dervîş	31	Sipâhî	15		
Hâletî	31	Tâbî	15		
‘Îzârî	31	Hüsrev	15		
Mecdî	31	Niyâzî	15		

Tablo 1: *Mecmû‘a-i Nezâyir*’de en çok gazeli bulunan şairler ve gazel sayıları

Mecmua derleyicilerinin eserlerindeki manzumeleri genellikle divanlardaki hurûf-ı hecâ sırasına göre tertip ettiklerinden, daha çok da derleyeni belli nazire mecmualarında bu usule uyulduğundan bahsetmiştik. Türkçenin sözdizimine uygun olarak “re, ze, kef, nun, he, ye” gibi harflerde yoğunlaşmanın olması, Arapçaya mahsus ve Türkçede pek kullanılmayan “se, zel, tı, zı, ayın, gayın, şād, dād” gibi harflerde ise -yine divanlarda olduğu gibi- daha az sayıda manzume olması tabiidir. Nitekim bu mecmuada da durum böyledir. Ancak özellikle “elif” (â), te, şın” harfiyle yapılan kafiye oranının diğer nazire mecmualarına göre az bulduğumuzu, keza “ye” harfiyle de daha fazla şiir beklenebileceğini ifade edelim. Ancak bu harflerdeki sayfalarda herhangi bir eksiklik gözlemlenmediği için derleyicinin tercihini göstermek adına kafiye dağılımını da bir tablo hâlinde gösterelim:

Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı
ا	26	ز	139	ق ¹¹	23
ب	40	س	23	ك	165
ت	24	ش	98	ل	109
ث	9	ص	6	م	97
ج	11	ض	3	ن	140
ح	8	ط	9	و	14
خ	6	ظ	3	ه	281
د	19	ع	17	ی	244
ذ	3	غ	11		
ر	539	ف	45	TOPLAM	2.112

Tablo 2: *Mecmû 'a-i Nezâyir'*de kafiye harflerinin dağılımı

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*in sadece ilk sayfasında (2b) nazireler "Nazîre-i Bâkî, Nazîre-i Beyâzî" şeklinde vurgulanmıştır. Bu ilk sayfa aslında mecmuanın yöntemini göstermek açısından kayda değer bir kılavuz da olmaktadır. Diğer sayfalarda zemin şiirler ile nazireleri ayırmak için zemin şiirlere "Gazel-i ....." başlığı atılırken nazirelerin başlıklarında sadece şairin mahlasına yer verilmiştir. Fakat bu uygulamanın mecmua boyunca devam etmediği görülmektedir. Yine bütünüyle böyle uygulanmış olmasa da çoğunlukla zemin şiirlerle nazireleri çevreleyen cetvellerdeki farklı görünümle de zemin şiirler nazirelerden ayırt edilebilmektedir. Sayfayı boydan boya kaplayan, cetvellerle çevrili boş kutucuklar hemen tamamen zemin şiirlerde kullanılmıştır. Nazirelerde ise bu uzun boşluk bulunmamaktadır (Bkz. Fotoğraf 6). Bununla birlikte az da olsa zemin şiir olduğu hâlde bu şekilde başlık yeri bırakıldığı, zemin şiir olduğu hâlde bırakılmadığı örnekler mevcuttur.

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*de -biri mahlassız olmak üzere- 72 şairin 330 zemin şiiri mevcuttur. Şu hâlde eserdeki toplam 2112 gazelin 1782'si de nazire olmaktadır. Bazı

¹¹ Kâf harfindeki bütün şiirlerin yukarıda bahsettiğimiz, bu mecmuaya başka bir mecmuadan eklendiği tahmin edilen bölümde yer almaktadır.

zeminlere çok sayıda nazire yazılırken bazılarında sadece bir nazire yazılmış görünmektedir. Şimdi de en çok zemin şiir sahibi şairlere, başka bir deyişle şiirleri en çok tanzir edilen şairlere bakalım:

Mecmuada 10'un üzerinde zemin şiiri bulunan şairler arasında 65 zemin şiirle Bâkî açık arayla en öndedir. Bâkî'yi mecmuadaki bütün şiirleri zemin şiir olan -bir gazeli ise kendi şiirine naziredir- Sultân Murâd (III. Murad) 25; Emrî 18, Misâlî 17, Sabrî 13, Şemsî 12, 'Ulvî ve Hâtemî 11'er zemin şiirle izlemektedirler. Mecmuadaki diğer zemin sahibi şairler ve zemin şiir sayıları şöyledir:

Dervîş (10), 'Âlî (8), Rûhî (8), Tîgî (8), Mânî (8), Mecdî (7), Muhibbî (Sultân Süleymân) (7), 'Îzârî (7), 'Ubeydî (7), Hayâlî (5), Hâletî (4), Rızâyî (4), Sâ'î (4), Nev'î (4), Cinânî (3), Fehmî (3), Fuzûlî (3), Hasan (3), Hâşimî (3), 'Âşık (2), Âzerî (2), Beyâzî (2), Bezmî (2), Fevrî (2), Hadengî (2), Makâlî (2), Nihânî (2), Nişânî (2), Niyâzî (2), Sâ'nî (2), Ümîdî (2), Yahyâ (2), Zihnî (2), 'Abdî (1), Ahmed (1), 'Azîzî (1), Celâl (1), Fedâyî (1), Gazâyî (1), Gubârî (1), Hakanî (1), Hâlî (1), Hâlisî (1), Hazîzî (1), Huzûyî (1), Hüdâyî (1), Hüseyî (1), 'İlmî (1), Kânî (1), Lisânî (1), Meşkî (?) (1), Meylî (1), Muhîfî (1), Nâmî (1), Necâtî (1), Peyâmî (1), Rif'atî (1), Sâbırî (1), Sâdık (1), Selîmî (1), Sahrî (1), Şerîf (1), Vusûlî (1), Zâtî (1), mahlassız bir şiir (1).

Nazirecilik öncelikle bir etkilenme ve beğeni meselesi olduğuna göre sadece zemin şiir sayısı değil, bu şairlerin zeminlerine ne kadar nazire yazıldığı ve bunları kimlerin tanzir ettiği de son derece önemlidir. Mecmuayı bu açıdan incelediğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Zemin şiir sahibi şair	Sayfa nu.	Yazılan nazire sayısı	Nazire yazan şairler	Zemin şiirin kafiye/redifi
Murâdî (Sultân Murâd)	72b	37	Âgehî, Ahmed (2), 'Aklî, Âsârî, 'Azmî, Bâkî, Beyâzî, Bezmî (2), Cezbî, Dervîş (2), Emînî, Hâletî, Harîmî, Hâşimî, Hâtemî (2), Medhî, Meylî (2), Nev'î (2), Niyâzî, Nutkî, Nümâyî, Rûhî, Rüsûhî, Sâ'î, Senâyî, Seyrî, Sipâhî, Tab'î, Tîgî, Visâlî, Zamîrî	-âne şarmaşur
Dervîş	67b	33	'Aklî (2), 'Âlî, Âsârî, Beyâzî, Bezmî, Câhî, Câmî, Dürrî, Emînî, Hâletî, Hâşimî, Hâtemî, 'Îzârî, Kâmî, Kerîmî, Medhî, Misâlî, Nümâyî, Niyâzî, Nizâmî, Nutkî, Ömrî, Rûhî,	-et nişânıdır

			Sâ'î, Senâyî, Seyrî, Sipâhî, Süheyî, Tab'î, Tîgî, Yemînî	
Âzerî	27a	26	'Ankâ, 'Azîzî, Câhî, Cinânî, Emînî, Hâşimî, Hâtemî, Hüsrev, 'İlmî, 'İzzetî, Lebîbî, Mânî (3), Menba'î, Meylî, Nahîfî, Nâmî, Nümâyî, Rûhî, Sâ'î, Seyrî, Subhî, Şemsî, Vâhidî, Zihnî	-âhu
'Âlî	29a	23	Ahmed, Beyâzî, Bezmî, Cüz'î, Emîrî, İlâhî, Kânî, Kirâmî, Nasîbî, Nümâyî, Niyâzî, 'Ömrî, Rif'atî, Sâ'î, Sâdık, Sâfî, Sipâhî, Süheyî, Tab'î, Tal'atî, Türâbî, Vâlî, Zamîrî	-ende ben
Dervîş	61a	19	'Âlî, Âsarî, 'Aşkî, Beyâzî, Bezmî, Hâşimî, Hâtemî, Kadri, Kâmî, Niyâzî, Nutkî, Rûhî, Rüsûhî, Sâ'î, Sâni, Sezâyî, Tab'î, Usûlî, Zamîrî	-â bir bir
Zâtî	198b	18	'Ahdî, Bâkî, Beyâzî, Bezmî (2), Câmî, Fazlî, Hâdî, Hâlisî Hâtemî, Kânî, Müslimî, Ref'î, Rûhî, Rüsûhî, Sâ'î, Tab'î, Ümîdî	-ânuş ucundan
Hâtemî	239a	16	'Aklî, Âlihî, 'Âşık, 'Aşkî, Bezmî, Gubârî, Harîmî, Kâmî, Kerîmî, 'Ömrî, Rif'atî, Sâdık, Selâmî, Süheyî, Tab'î, Yemînî	-ende
Bâkî	21b	15	'Ahdî (2), Fehmî, Hâtemî (2), Kâmî, Makâlî, Muhibbî, Nev'î, Ref'î, Sâbirî (2), 'Ulvî, Vusûlî	-ânuşda kalmışdur
Hayâlî	149a	15	Âlî, Bâkî, Beyâzî, Furûgî, Hâtemî, Hayâlî, Hüsrev, 'İzzetî, Mustafâ, Nev'î (3), Nihâlî, Şemsî, Yümnî	-âluşdur senüş

Tablo 3: *Mecmû'a-î Nezâyir*'de şiirlerine en çok nazire yazılan şairler ve tanzir edenler

Nazireler Bölümü, derleyicinin;

Tamâm oldı bi-ḥamdillâh Nezâyir
'Acâyib tuhfedür ḥaḳḳâ nezâyir"

beytiyle sonlanmaktadır.

Bu durumda *Mecmû 'a-i Nezâyir'*deki şiir sayısı 2112, divan(çe)ler bölümündeki şiir sayısı 272, karışık şiirler bölümünde 22 olmak üzere toplamda mecmua nüshasının bütününde 2406 manzume vardır. Nazireler ve divan(çe)ler bölümündeki bütün şiirler gazel nazım şekliyle yazılırken, "karışık şiirler" bölümünde 2 kaside, 1 terkîb-i bend, 1 müseddes, 16 gazel ve bir mesnevi ve 1 müfred mevcuttur.

II.3. Mecmû 'a-i Nezâyir'in Önemi

Bu mecmua, pek çok bakımdan önemli ve değerlidir. Öncelikle XVI. yüzyılın Eğridirli Hacı Kemal ile başlayıp Pervâne Bey'le kapandığını sandığımız nazire mecmuası derleme geleneğinin yaklaşık 2200 gazel barındıran hacmiyle kapsamlı son örneği olması bakımından değerlidir.

*Mecmû 'a-i Nezâyir'*in dikkat çekici bir yönü de Bâkî, Nev'î, Âlî, Rûhî gibi şöhretli şairlerle Murâdî, Muhibbî, Selîmî gibi sultan şairler dışında meşhur şairlerin şiirlerine fazla yer verilmemesidir. Yahyâ'dan dört, Zâtî'den iki, Necâtî'den ve Usûlî'den sadece birer şiir alınması da bu cümledendir. Mecmuanın kahir ekseriyetini çok tanınmayan, divanı bulunmayan yahut bilinmeyen şairlerin oluşturmaktadır ki bu, dikkat çekici olmaktan ziyade hem mecmuayı akranları arasında öne çıkarmakta hem de bize devrine dair kayda değer ipuçları vermektedir. Mesela 136 şiirle Bezmî'nin en önde çıkması çok enteresandır. Dönemin "sultânü'ş-şu'arâ"sı Bâkî bugün adı bilinmeyen Bezmî'yi 122 şiirle takip ederken XVI. yüzyılın diğer meşhur şairleri bu mecmuada ya hiç yer almamakta ya da çok az gazeli bulunmaktadır. Bu durum asrın diğer nazire mecmualarıyla da çelişmektedir. Edirneli Nazmî'nin *Mecma 'u'n-nezâ'ir'* ile *Pervâne Bey Mecmuası'*ndaki şairler büyük oranda örtüşmektedir. Gerçi Pervâne Bey'in Nazmî'den çok istifade ettiği ve binlerce şiirin ikisinde ortak olduğunu biliyoruz ama örtüşmeyen şiirlerde de şair kadrosu bakımından büyük benzerlik gösterirler. Aşağıdaki tablo üç nazire mecmuasında en çok şiiri bulunan şairlerin benzerlik ve farklılıklarını tebellür ettirmesi ve mukayeseye imkân vermesi bakımından önemlidir:

Sıra	Mecma 'u'-n-nezâ'ir (Köksal 2017: 38)	Şiir sayısı	Pervâne Bey Mecmuası (Gıynaş 2017: 30)	Şiir sayısı	Mecmû 'a-i Nezâyir	Şiir sayısı
1	Nazmî	705	Zâtî	374	Bezmî	136
2	Zâtî	230	Muhibbî	287	Bâkî	122
3	Muhibbî	206	Nazmî	278	Hâtemî	100
4	Revânî	149	Necâtî	197	Sâ'î	72
5	Necâtî	133	Hayâlî	180	Tîgî	72

6	Kemâl Paşazâde	108	Revânî	169	'Ahdî	65
7	Sürûrî	107	Kemâl Paşazâde	137	Nev'î	53
8	Celîlî	92	Sürûrî	132	Ümîdî	52
9	Lâmi'î	90	Ahmed Paşa	115	Tab'î	51
10	Ahmed Paşa	89	İshâk Çl.	109	Rûhî	51
11	Ca'fer Çl.	84	Lâmi'î	107	Feyzî	44
12	İshâk Çl.	78	Sebzî	106	'Ulvî	42
13	Me'âlî	77	Mesîhî	103	Mânî	41
14	Mesîhî	70	Şem'î	98	Beyâzî	40
15	Sabâyî	70	Ca'fer Çl.	96	Misâlî	37
16	Şem'î	70	Celîlî	94	'Âlî	31
17	Gedâyî	68	Hayretî	92	Dervîş	31
18	Münîr	64	Gedâyî	86	Hâletî	31
19	Muîdî	61	Me'âlî	83	'Îzârî	31
20	Refikî	58	Sabâyî	66	Mecdî	31

Tablo 4: Nazmî, Pervâne Bey ve *Mecmû'a-i Nezâyir*'de en çok şiiri bulunan ilk 20 şair

Tablodan da görüleceği üzere *Mecmû'a'n-nezâ'ir* ve *Pervâne Bey Mecmuası* arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu iki nazire mecmuasında şiir sayısı bakımından ilk 20'ye giren şairlerin 17'si aynıdır. *Mecmû'a-i Nezâyir*'de en çok şiir barındıran şairlerin hiçbiri bunlarla örtüşmemektedir. Nazmî ile arasında yarım asrı mütecaviz bir zaman geçmesi bakımından bu farklılaşma bir yere kadar anlaşılabilir ama kendisinden yaklaşık 35 yıl önce (968 / M. 1560-61) derlenen *Pervâne Bey Mecmuası*'yla şair kadrosunun hiç benzeşmemesi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bâkî'yi hariç tutarsak, bir taraftan devrin en ünlü şairleri Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ hatta Fuzûlî gibi şairlerin ya hiç şiirinin bulunmaması ya bir elin parmakların geçmeyecek kadar olması, bir taraftan da Bezmî gibi -ki Dervîşzâde Kadı Bezmî olduğu anlaşılıyor- şuara tezkirelerinde gizli kalmış, divanı olup olmadığı dahi bilinmeyen bir şairin (Bkz. Aksoyak, 2015) 136 şiirle listenin en başında yer alması... Bunu birkaç sebebe bağlamak mümkündür. Ya yukarıda ifade ettiğimiz gibi derleyicinin mecmuasını sadece kendi çağdaşlarıyla sınırlı tutmak isteği -ki bunu kesin olarak söyleyebilmek için tek tek bütün şairler üzerinden araştırma yapmak gerekir-, ya özellikle şöhretli olmayanların şiirlerini toplamak gibi bir tercih ya da yakın çevresindeki şairlerin şiirlerini toplama isteği söz konusu olabilir. Her ne olursa olsun mecmua bu yönüyle bize göre benzerlerinden daha değerlidir.

Mecmû 'a-i Nezâyîr' de tezkirelerde ve diğer kaynaklarda adına rastlanmayan 15 şair tespit ettik. Bunlar ya kaynaklarda hiç geçmeyen bir mahlas kullanan ya da o mahlasta şairler varsa da dönem itibarıyla bu mecmuada yer alması mümkün olmayan şairlerdir. Diğer bir deyişle bu mecmua sayesinde varlığından ilk defa haberdar olduğumuz şairlerdir:

Cezbî, Cüz'î, Fennî, Hazîzî, Huzûyî, Lebîbî, Mâ'î, Me'âbî, Müderris, Seyrî, Sezâyî, Sûfî (?), Su'ûdî.

Eserdeki bazı zemin şiirler ve onlara yazılan nazirelerin izini sürerken muhtemelen dostluk ilişkisine dayalı şiir meclislerinin varlığını tespit etmek de mümkün olabilir. Mesela ilk bakışta Dervîş, Sâ'î, Bezmî, Hâtemî, Tab'î ve Sabrî arasında nazireleşmelerin fazlaca olduğunu fark edilmektedir. Yapılacak daha derinlemesine incelemelerde ilginç sonuçların ortaya çıkacağına kaniyiz. Mecmuanın derlendiğinde saltanatının son yılında olan III. Murad'ın şiirlerini tanzir etmek için başta Bâkî olmak üzere -ki Bâkî'nin mecmuadaki 17 şiiri Murâd'a nazire görünmektedir- devrin şairlerini âdeta yarış hâlinde olduğunu da sayfalar arasında görebiliyoruz. Keza hemen fark edilen ilginç bir detay da neredeyse bütün şiirleri Bâkî'ye nazire olan Ümîdî'nin şairi iptila derecesinde takip etmesidir.

Bu mecmuada vurgulanması gereken bir nokta da Bağdatlı şairlere nispeten fazla yer verilmesidir. Mecmuanın sonunda yer alan Zihnî'nin terkib-i bendiyle ve Rûhî'nin kasidesinin başlığındaki "Bağdâdî" vurgulamasıyla tezkire müellifi Ahdî'nin 65 adet gazelle en çok şairi bulunan şairler arasında yer alması dikkatimizi çekince yaptığımız araştırmada aşağıdaki şairlerin Bağdatlı oldukları veya görevli olarak bir müddet Bağdat'ta ikamet ettiklerini tespit ettik (Tek tek bütün şairlerin biyografileri gözden geçirilince bu sayının daha da artması muhtemeldir):

'Adnî, 'Ahdî, Ahmed ?¹², Aklî, 'Ârifî, Beyânî ?, Cevherî, Dâ'î, Fazlî, Feyzî, Fuzûlî, Hâlî, Hüseyinî, 'İlmî, Muhterem, Rızâyî, Rûhî, Sabrî, Semâ'î, Sahrî, Şemsî, Tab'î, Vâlihî, Zamîrî, Zihnî.

Bu Bezmî hangi Bezmî'dir? Hangi vasfı dolayısıyla Bâkî'den de fazla sayıda şiiri mecmuaya alınarak -bu mecmua özelinde- zirveye çıkabilmiştir? Bu kadar çok naziresi yer alırken neden hiç zemin şiiri yoktur? Bâkî dışında ön sıraları paylaşan diğer şairlerle mecmua derleyicisinin bir yakınlığı mı vardır? Acaba bizzat mecmuayı derleyicisi midir? Şiir sayısı bakımından üçüncü sıradaki Sâ'î, Edirneli Sâ'î¹³ midir? Bu

¹² Soru işaretleri, dönem itibarıyla bu mecmuada şiiri bulunması mümkün aynı mahlasta başka şairler de olduğunu işaret eder.

¹³ Mesnevi nazım şekliyle yazılmış uzun bir manzum mektuplaşmasının neşrettiğimiz bu Sâ'î bütün dönem tezkirelerinde yer aldığı hâlde TEİS projesinde bulunmamaktadır. Birçok müstehcen kelimenin de yer aldığı üç şair arasında yazılan bu manzum mektuplarda birçoğunun *Mecmû 'a-i Nezâyîr'* de şiiri bulunan dönem şairlerinden 36'sının adı da geçmektedir. Bu makalede, mektuplarda dönem

şairleri nereden nasıl tespit edebilmiştir? Bütün bunlar mecmua ve barındırdığı şairler üzerine yapılacak daha detaylı incelemelerle cevabı bulunabilecek sorulardır¹⁴.

SONUÇ

Türkiye'de kimi kesimlerde Arap harfli metinlerin artık bittiği yahut önemli metin kalmadığı iddiasıyla metin neşri çalışmalarına artık son verilmesi gerektiğine dair bir görüş hâkimdir. Biz de bunun doğru olmadığı, henüz ortaya çıkarılmayı bekleyen ciddi bir külliyyatın mevcut olduğunu savunanlar tarafındayız. Başta şair tezkireleri olmak üzere eski kaynaklarda varlığından söz edildiği hâlde herhangi bir nüshası bilinmeyen, belki bir kısmını bilinmiyor sandığımız yüzlerce divan, mesnevi, şerh vb. pek çok eserin olduğu tarihi bir hakikattir. Kaynaklarda adından da söz edilmeyen ama son derece önemli eserler de vardır kuşkusuz. İşte bu makaleyle tanıtmaya çalıştığımız *Mecmû 'a-i Nezâyir* de bunlardan biridir.

Aslında Götz Kataloğunda bulunduğu hâlde gözden kaçan ve bugüne kadar bilindiğini söyleyemeyeceğimiz bu mecmuanın varlığından Türk bilim kamuoyu bazı dünya kütüphanelerinin, bu meyanda Berlin Devlet Kütüphanesi'nin kimi el yazmalarını internet erişimine açması sayesinde haberdar olmuştur.¹⁵ Eskiden bu tür eserlere ne güçlüklerle ulaşıldığını, sadece yurt dışında değil Türkiye kütüphanelerinde dahi yazma eserlere ulaşmanın ne denli zor, külfetli ve masraflı bir uğraş olduğunu bilenler bu erişim imkânlarının nasıl büyük nimet olduğunu takdir ederler. Ülkemizde son zamanlarda bu mecmuadan yararlanarak yapılan kimi yayınlar varsa (Demirel, 2017; Efe, 2019; Kaplan, 2020) da akademik hayatının önemli bir kısmını şiir mecmuaları üzerine çalışmakla geçirmiş bir araştırmacı olarak bu mecmuanın yazı boyunca bahsettiğimiz sebepler dolayısıyla geniş ve ayrıntılı bir tanıtımının yapılmasını elzem gördük.

Mecmû 'a-i Nezâyir, tertip şekli bakımından XVI. asırda kıvamını bulmuş nazire mecmuası yazıcılığının bu dönemdeki son örneğidir. 1594 yılında tamamlanan *Mecmû 'a-i Nezâyir*'de 223 şairin 2112 şiiri mevcuttur. Ancak tamamı aynı mürettibin elinden çıkan nüshanın diğer bölümleriyle birlikte bütün mecmuada 228 şaire ait 2406 şiir bulunmaktadır. Aynı yüzyılda yaklaşık 20'şer yıllık arayla derlenen nazire mecmuaları olan *Câmi 'u'n-nezâ'ir*, *Mecma 'u'n-nezâ'ir* ve *Pervâne Bey Mecmuası*'nda XIV

---

kaynaklarında adı geçmeyen bazı şairlerin de zikredildiğinden söz ederek bunların mahlaslarını vermiştik (Bkz. Köksal 2019: 173).

¹⁴ Bu değerli mecmua, Prof. Dr. Ömür Ceylan'ın danışmanlığında Ekim Ortaç Uludüz tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır. Tezin bitiminde bu soruların önemli oranda cevaplanmış olacağını ümit ediyoruz.

¹⁵ Bu vesileyle el yazmalarını ücretsiz internet erişimine açan Berlin Devlet Kütüphanesi yetkililerine teşekkür ediyorum. (Bei dieser Gelegenheit möchte ich mich bei den Beamten der Staatsbibliothek zu Berlin bedanken, die ihre Manuskripte für den kostenlosen Internetzugang geöffnet haben.).

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 49-71.

The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 49-71.

ve XV. yüzyıl şairlerine de geniş yer verilirken 2112 şiirin de gazel nazım şekliyle yazıldığı mecmuamızda derleyici hemen tamamen çağdaşı şairlere yer vermiştir. Mecmuanın, iki gazelin başlığındaki ifadelerle nazaran Fahrî veya Hulkî mahlaslı şair(lerden biri) tarafından derlendiğini düşünmekteyse de makale içinde anlatılan gerekçelerle şimdilik derleyeni bilinmeyen bir nazire mecmuası olarak kabul etmek daha makul görünmektedir.

Mecmû 'a-i Nezâyir, özellikle edebiyat tarihimizde fazla yer edinmemiş, meşhur olmayan, kimi tezkireler dışında birçoğunun adına ve şiirine rastlanmayan şairlerin şiirlerini derleyen bir mecmua olması bakımından türdeşleri arasında ayrı bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

Aksoyak, İ. Hakkı (2015). "Bezmî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bezmi-derviszade-kadi-bezmi-abdullah>

Ayan, Hüseyin (1993). "Bir Nazire Mecmûası". *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*. S. 7. s. 111-118.

Bayak, Cemal (2016). "Mehmed İzzî'nin Muhibbî'nin Şiirlerine Yazılan Nazireler Mecmuası". *Turkish Studies*. C. 11/4. s. 207-242.

Canpolat, Mustafa (1982). *Ömer Bin Mezid Mecmû'atü'n-Nezâir*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Canpolat, Mustafa (1995). *Ömer Bin Mezid Mecmû'atü'n-Nezâir (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Coşkun, Nebi (2019). *18. Yüzyıla Ait Divan Tertibinde Bir Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.

Çanakçı, Hümeyra (2019). *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu 68 Numarada Kayıtlı Cem 'ü'n-Nezâir İsimli Şiir Mecmuası (1b-47b) (İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi SBE.

Demirel, Şener (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://i.tmgrup.com.tr/fikriyat/ebooks/dvn-i-mn-ve-sehr-engz-i-bursa-1570115277751.pdf>

Efe, Zahide (2019). "16. Yüzyıl Divan Şairi Hâtemî ve Dîvânçesi". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 8. S. 20. s. 114-150.

Erdoğan Taş, Mehtap – Hakan Yekbaş (2018). *Âsım'ın Nazire Mecmuası*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Ertek Morkoç, Yasemin (2003). Eğridirli Hacı Kemal'in Camiü'n-Nezair'i: Metin ve Mecmua Geleneği Üzerine Bir İnceleme, 1. Cilt. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Gıynaş, Kamil Ali (2013). *Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Yozgat: Bozok Üniversitesi SBE.

Gıynaş, Kamil Ali (2014). *Pervâne Bey Mecmuası*. C. 3. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Gıynaş, Kamil Ali, (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf?0>

Götz, Manfred (1968). *Verzeichnis der Orientalischen Handchriften in Deutschland. Im Einvernehmen mit der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft Herausgegeben von Wolfrang Voit. Band XIII, 2. Türkische Handshriften*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Gültekin, Hasan (2010a). "Düzenleyeni Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası: Mecmû'a-i Nezâyir". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 27. S. 1. s. 107–122.

Gültekin Hasan, (2010b). *Mecmû'a-i Nezâyir (Transkripsiyonlu Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE.

Gümüş, Ahmet Kemal (2012). *Mecmû'a-i Nezâir (vr. 150b-250a) (Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Gür, Nagihan (2018). "Son Dönem Osmanlı Edebiyatının Nazire Derleyicisi: İbnülemin Kemal İnal ve Gülzâr-ı Nezâir Adlı Mecmuası". *Bilig*. S. 84. s. 123-157.

Kalyon, Abuzer (2011). *Peştelî Hisalî Metalî'ün-neza'ir (II. cilt) (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Kaplan, Yunus (2013). "Hulkî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hulki-mdbir>

Kaplan, Yunus (2020). "Kayıp Bir Dîvân'ın İzinde: Nakkaş Sâ'î ve Şiirleri". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*. C. 7. S. 17. s. 119-149.

Kara, Elif Ezgi (2019). *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9940 Numarada Kayıtlı Nazire Mecmuası (2a-62b): İnceleme-Çeviri Yazılı Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi SBE.

Kaya, Bilge (2003). *Hisali Hayatı - Eserleri ve Metaliiü'n - Nezair Adlı Eserinin Birinci Cildi (İnceleme - Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Köksal, M. Fatih (2001). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-nezâ'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

Köksal, M. Fatih (2006). "Nazîre (Türk Edebiyatı)". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 456-458.

Köksal, M. Fatih (2017). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâ'ir*. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>

Köksal, M. Fatih (2019). "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları". *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. s. 169-198.

Mecmû 'a-i Eş'âr (yz). Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Nu.: 1060.

Mermer, Ahmet (2002). "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazire Mecmuası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri". *Millî Folklor*. S. 56. s. 75-94.

Özer, İlknur (2012). *Mecmua-i Nezâir (vr. 100b - 150a) (H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

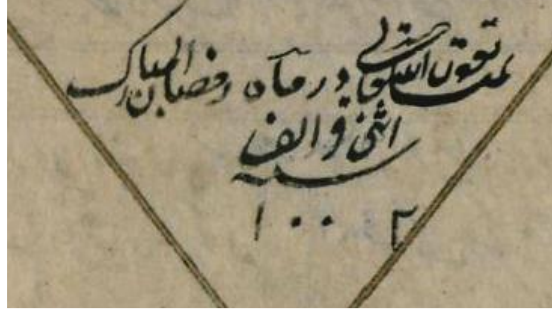
Samancı, Metin (2013). *Mecmû'a-i Nezâir (vr. 150b-250a) (Süleymaniye Kütüphanesi H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Sezgin, Birgül (2015). *Erzincan İl Halk Kütüphanesindeki 1492 Numaralı Nazire Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Solmaz, Süleyman (2005). 'Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yıldırım Demir, Sibel (2011). *Mecm'ûa-i Nezâir Hasan Hüsnü Paşa N. (1031) İnceleme-Tenkitli Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Ferağ kaydındaki eserin tamamlandığı tarih: 1002

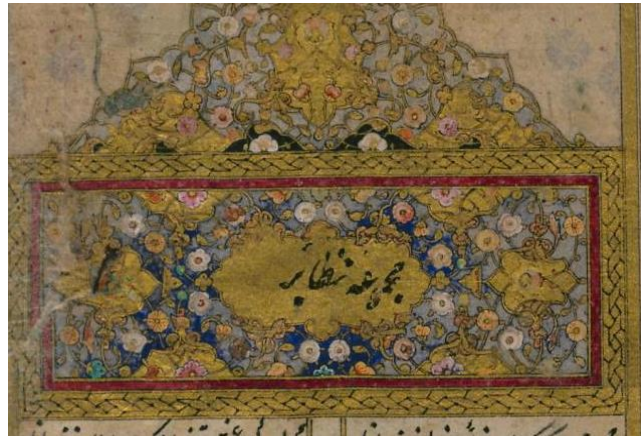
Fotoğraf 2: Li-nāzımıhi'l-ḥaḳīr başlıklı, Fahrī mahlaslı gazelin tamamı ve mahlas beyti

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1 (Yaz 2020), s. 49-71.

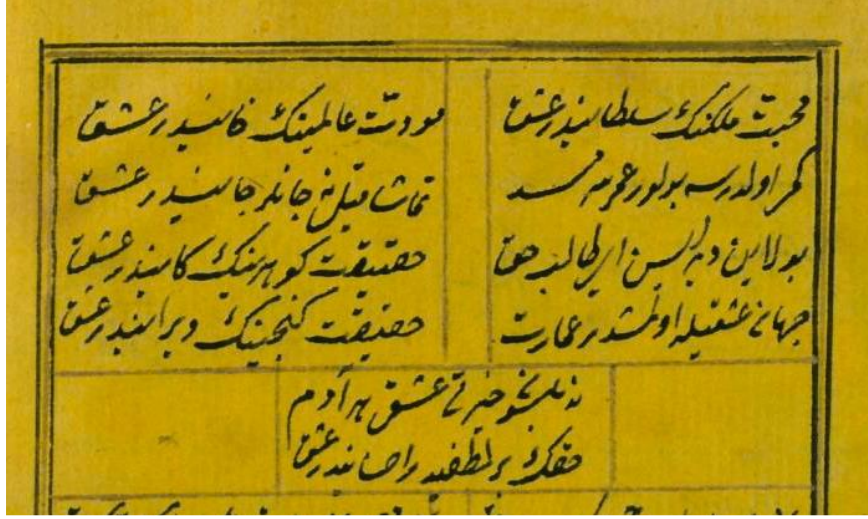
The Journal of Turkish Language and Literature Studies, Issue: 1 (Summer 2020), pp. 49-71.

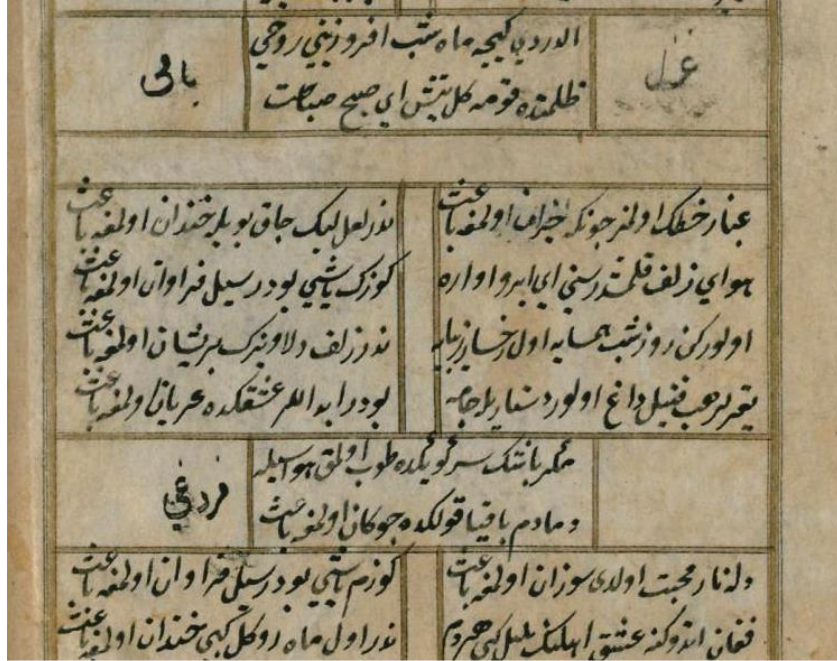
Fotoğraf 3: *Li-muḥarriḥī* başlıklı ve *Hulktī* mahlaslı gazelin tamamı ve mahlas beyti

Fotoğraf 4: Mihrabiye şeklinde hazırlanan serlevhadaki unvan bölümünde eserin adı.

Fotograf 5: Mecmuaya sonradan eklenen yapraklarda yer alan bir gazel (138b)

Fotograf 6: Bâkî'nin bir zemin şiiri (Gazel-i Bâkî) ve altında Furûgî'nin naziresi (13b)